

VOREJANT L'ORTODÒXIA DINS ELS CAMINS DEL REFORMISME: LA CONVERSIÓ LUL·LIANA

El que pretenc exposar en aquesta dissertació no és altra cosa que posar de manifest únicament aquells fets o actituds dels **primers moments de la conversió de Ramon Llull**, seguint més o manco l'itinerari marcat per la *Vida coetània*, que semblen exteriorment i en aparença embolicats dins la mentalitat del reformisme o acostats, encara que fos d'enfora, a l'heterodòxia, però que, en tot cas, mai no ultrapassaren la normativa estricta i el recte pensar del magisteri de l'Església i gestaren un tipus de reformisme personal i del tot atípic.

Aprofitarem, al mateix temps que pegam la ullada a la *Vida coetània*,¹ per exposar quin era l'entorn socioreligiós de l'època que tractam, per comprendre alguns aspectes de la llarga i atrafagada vida del mallorquí.

La vida mundana d'aquest cortesà està sustentada per dos estalons: la preparació i desenvolupament de la vida cortesana i la disponibilitat per «l'art de trobar e compondre cançons» (*OE,2*) per les seves enamorades.

La vida cortesana de Ramon està envoltada de fets que pareixen extraordinaris i que, si bé ho són, no ho són tant dins l'època on succeeixen. És clar que l'educació que probablement va rebre fou la pròpia d'un cavaller que arribà a ésser important dins la cort. De fet l'hipotètic ofici de patge a la cort del Conqueridor marcà l'inici i li va aportar una coneixença i una valoració de la vida cortesana, afegint-hi, més tard, el fet d'ésser preceptor o, per ventura, «senecal e majordom» (*OE,2*) a la cort del rei en Jaume de Mallorca.

La dedicació a la composició de cançonetes adreçades a les dones fa entreveure el domini en l'art, el llenguatge i la temàtica dels trobadors, encara que es va mantenir apartat del vertader esperit. Tot plegat fa pensar que era un home que coneixia en profunditat els modes i les formes de la cort i que d'ells en volia i en podia treure profitosos guanys en béns terrenals.

¹ Citarem l'edició de les *Obres Essencials (OE)*, Vol. I, pp. 34ss., seguit del nombre del capítol.

Tot i que es casà fructuosament amb Blanca Picany, això no li canvià les seves directrius vers l'amor i el món mundà, ans al contrari, més d'una nit passava amb el pensament atret per «un amor vil» o enterbolit per vanes glòries.

Mentre duia aquests afers entre mans «les visions de Crist penjant en creu» (OE,2) li feren canviar els pensaments del seu enteniment, abandonar el món i donar-se al servei de Crist. És el que es coneix com la conversió. Ramon decideix canviar de vida, «atesa la vida que fins aquell dia havia tinguda» (OE,4). Què havia de fer? Era un fet extraordinari? Hi havia altres laics que ho havien fet? Com? Seria profitós fer una passada pel que succeïa en aquells moments entre els laics d'aquella època, per poder entendre millor les decisions que a cada moment va adoptar.

Vegem com actuaven els **conversos** del seu temps, ja siguin els eremites o els que convivia amb la seva família, quan havien fet el canvi de vida: renunciaven a les funcions administratives, judicials i militars; deixaven de practicar el comerç; adoptaven l'hàbit penitencial o vestit de sac; mostraven una despreocupació per la barba i es retallaven el cabell; acollien la vida retirada i la prohibició d'assistir a festes populars; practicaven la continència sexual absoluta, inclosos els casats; i la sobrietat, tant en el menjar com en el beure, presidia la taula. Cercaven la perfecció en la dedicació a les obres de misericòrdia, en el servei dels hospitals i en l'ajuda a la construcció d'esglésies, en la intensificació de l'oració i en la pràctica de la peregrinació per l'absolució dels seus pecats a llocs específics: Roma, Jerusalem i sant Jaume de Compostel·la, incloent-hi els santuaris marians, portant talec i bordó com a distintius. Cal recordar precisament que les croades foren concebudes com a peregrinacions penitencials per alliberar Terra Santa i protegir els peregrins que volien acomplir el seu vot. Aquest conjunt de pràctiques com a forma penitencial fou adoptat a Narbona, Tolosa, el Llenguadoc i fins i tot en el Sud dels Pirineus.

Observem el que pensava un altre moviment laic que va tenir molt de pes a Itàlia, Provença, Llenguadoc i Catalunya, els *beguins*, que foren condemnats més tard —mort ja en Ramon— pel que va ésser, primer, bisbe de Pamiers, després de Mirepoix i cardenal, el Papa Benet XII. Assenyalam, per tant, aquells trets que en el marc cronològic que ens ocupa, tenien la vigència i legalitat que els donava la discutida i discutible personalitat d'Arnau de Vilanova: menaven una vida fraternal i de pietat sincera; defensaven noves formes d'abstinència —a pa i aigua— i de penitència severíssima —cilici i flagel·lacions—, recolzant-ho tot en l'atracció a la passió de Crist, en la imitació de la Verge Maria i en la devoció a sant Francesc; alguns reberen vots de virginitat i castedat; usurparen l'ofici de la predicació de la paraula de Déu; es reunien en les *domus paupertatis*, cases de pobresa, per llegir els opuscles que havien estat escrits per tal menester, opuscles dirigits a gent humils i redactats en llengua vulgar —base

de la predicació escrita— perquè utilitzaven la tradició oral —de boca a orella— per difondre les seves idees; la pregària individual, contemplativa i solitària era un fet dins les comunitats d'Itàlia i de la Provença; manifestaren que la fi del món era a prop, reconeixent Pere-Joan Olivi com a gran doctor, el més útil després dels apòstols i evangelistes; s'acostaren als espirituals i acceptaren les seves teories sobre la pobresa i la dificultat d'entrar en el cel si no es renunciava a la propietat: pobresa, aplicada als doblers i a la propietat, pobresa que —en lloc d'ascens social— implica marginalitat de la vida social, pobresa que —en el camp de la ciència— suposa el rebuig a l'ascens dins la mateixa Església, menyspreant els càrrecs, les ordres i la mateixa preparació doctoral. Resumint, l'evangeli i la regla franciscana no eren altra cosa que la mateixa expressió: convivència fraternal, acceptació del sofriment i la marginació, i assumptió de la pobresa escrita.

Altres moviments com els *Catòlics Pobres*, després d'alguna indecisió, adoptaren les següents actituds: una renúncia clara al món i a les seves riqueses; un enfortiment de la penitència i del dejuni; un ideal de castedat perpètua; una consagració a l'ensenyament, a la predicació i al debat amb els heretges; i un interès per les obres de misericòrdia: orfenats, refugis i hospitals.

Per acabar els moviments laics, formulam les propostes de vida dels *humiliati*, és a dir, un grup de penitents de Lombardia, que es dividien en tres subgrups: els laics casats, que duïen vida familiar, que es subjectaven a una mena de regla —com si fos una tercera ordre— i practicaven el treball manual; comunitats d'homes i comunitats de dones amb una regla en comú que incloïa el treball manual; una comunitat clerical, que es consagrava a la cura d'ànimes i al treball manual. Varen obtenir aprovació regular per obra d'Innocenci III, el qual els va autoritzar a predicar fora dels temples i sempre que es tractàs de qüestions morals, mai del dogma o dels sacraments.

Aquest frondós i ample mostrari, que Llull podia haver tengut dels laics que en el seu temps havien romput amb la vida mundana, no l'empenyeren, almanco de cop, a posar en pràctica cap d'aquestes mesures. Més aviat va pensar que el que Crist volia d'ell era «que deixant lo món, totalment se donàs a la seva servitud» (OE,4). Ramon explicita meticulosament aquest servei en tres propòsits: 1. «tornar los infidels e incrèduls a la veritat de la sancta fe catòlica e per allò posar la persona en perill de mort» 2. «considerant ésser il·literate (com en sa joventut neleix un poc de gramàtica no haguès après)...pensà que encara per avant faria llibres, uns bons i altres millors, contre els errors dels infidels... això hagué ell per inspiració divinal» 3. «que es faessen diverses monestirs, a on hòmens savis i literats estudiassen e aprenguessen la llengo aràbiga e tots los altres infeels, per ço que posquessen entre ells preïcar e manifestar la veritat de la sancta fe catòlica» (OE,5).

Aquests ideals és evident que no es troben dins la perspectiva dels conversos coetanis. En l'aspecte ideològic el pensament de Lull és troba molt llunyà dels altres reformistes, des del primer instant en què pensà canviar de vida. Del pensament del canvi —l'aparició de Crist enclavat— al fet del canvi passaren tres mesos «com los negocis mundanals lo tinguessen encara empaxat» i «que en diligència no posquès en dites coses treballar» (OE,9).

Es precisament l'homilia en la festa de sant Francesc que li remougué aquelles idees deliberades, quan un bisbe va aprofundir en la conversió del fundador de la comunitat franciscana: «leixades totes les coses mundanals, s'era totalment donat al servici de la creu» (OE,9) i ell pensà fer el mateix, és a dir, «venudes les seves possessions, ell faes atretal» (OE,9). Ramon pren llum, model o «eximpli» del «cieraf monssenyner sent Francesc». La reacció va ésser ràpida, tan sols quedà de les seves possessions «certa part dels béns per sustentació de la muller e infants» (OE, 9), és a dir, es va desprendre de la seva riquesa i, lleuger dels negocis mundanals, inicià el seu peregrinatge —suposam que entre els mòbils destacarien la penitència pública d'un home públic que públicament havia viscut «amb tot lo seu enteniment encès e ocupat» (OE,2), «pensant e imaginant o dictant aquella vana e folla cançó» (OE,3) i que «aquella folla voluntat ell no leixà» (OE,3)—, **romiatge** penitencial cap a sant Jaume de Compostel·la, visita obligada del penitent, passant pel santuari marià de Rocamador. Cal suposar que aquest itinerari l'hauria pogut fer qualsevol dels peregrins que empraven el camí francès que fluïa d'Europa cap al sepulcre de l'Apòstol. Ramon degué ésser un de tants que compliren la seva promesa.

De tornada cap a casa i amb la ferma voluntat de dur a terme «aquells tres propòsits que havia deliberat fer» (OE,9), trobant-se probablement a Barcelona, «deliberà d'anar al gran Estudi de París per prendre aquí gramàtica e altres ciències» (OE,10). No és, per tant, una decisió pròpia d'un laic convers contemporani, ni tampoc decisió lògica d'un cavaller, perquè cap d'ells no solien tenir anhels intel·lectuals; concretant, els estudis eren més propis dels que volien fer carrera dins les dignitats o càrrecs eclesiàstics de l'Església o bé volien accedir a l'aprenentatge del dret o de l'art de la medicina. Això podria ésser la causa per la qual «los seus amics e familiars e majorment mestre Ramon de Penyaforat, de l'ordre del gloriós mossenyner sent Domingo, li contestaren e l'hei llevaren de l'enteniment que no hi anàs» (OE,10).

Lull, seguint els consells que li havien donat els seus amics i especialment sant Domingo, home de molt de pes dins l'ordre i dins la cort, que es trobava certament a Barcelona, en el convent de santa Catalina, «s'en tornà a la sua Ciutat de Mallorca» (OE, 10).

I què va fer quan va arribar a l'illa? «E de fet, essent en Mallorca, posades totes les superfluitats de vestidures, les quals acostumava d'aportar» (OE, 11),

paraules que ens fan deduir que el nostre convers, que havia visitat com a peregrí —amb l'esperit del peregrí i amb els signes externs del peregrí— encara no havia modificat la forma de vestir; és a dir, encara anava engalanat com a cavaller —amb el luxe i solemnitat dels homes de la cort— i és a partir d'aquest moment quan pren la decisió de canviar la seva imatge, «vestí's de l'hàbit molt honest i del pus gros drap que trobà» (*OE*,11) i d'adoptar un signe exterior, dels que amb aquell hàbit —del pus gros drap— renunciaven a la riquesa i feien de la pobresa una senyera, pregonant la transformació de la seva vida.

Llull no assumeix per la seva família cap transformació, com ho hauria pogut fer seguint els camins dels conversos del seu temps. No resol viure en família practicant el dejuni i la penitència, ni tan sols s'ho aplica —segons el seu reconté— a ell mateix. La seva preocupació estava relacionada amb els seus propòsits intel·lectuals i per això «es donà a saber algun tant de gramàtica» (*OE*, 11).

Provem de fer algunes conjectures abans de seguir la narració dels fets. Llull, després de la conversa amb Ramon de Penyafort, es deixà convèncer i en lloc d'anar-se'n cap a l'Estudi de París, retornà a l'illa. No és molt difícil d'imaginar que un dels motius seria retornar-lo amb la seva família, però el que estranya és que, per convèncer-lo, no rebés cap tipus d'indicació o recomanació del dominic d'anar a estudiar al seu centre de preparació d'àrab i hebreu, més tard convertit en Estudi General d'Arts, Filosofia i Teologia, que s'havia constituït precisament per indicació seva i on varen exercir la docència mestres tan prestigiosos com Miquel de Fabra o Miquel Bennàsser. Per ventura creia el dominic que era una dèria momentània del mallorquí o que no tenia ni els coneixements bàsics ni el suficient domini del llatí per poder entrar a l'escola i seguir les explicacions. Siguin quines siguin aquestes conjectures, el que és provat és que va optar per un camí totalment inusual i fora dels preestablerts paradigmes de l'aprenentatge de l'època i que segurament el menà a imaginar unes noves propostes —fora dels camins establerts de l'escolàstica— de dialèctica expositiva, d'argumentació discursiva i de metodologia nova; en definitiva, una nova art.

Reprenem de bell nou el fil dels fets de la vida. Llull, per assumir els propòsits deliberats, «més avant comprà un moro, per ço que d'aquell posqués aprendre la llengo aràgica o morisca» (*OE*,11).

L'estudi de la gramàtica fou intens i que la va dominar certament ho sustenta el fet que «en aquella forma hagués estat per espai de nou anys» (*OE*,11) fins que les desavinences es tornaren tan tenses i coercitives que el moro, del que «havia rebut gran benefici d'aprendre la llengo morisca» (*OE*,12), va pensar «de quina forma e manera lo podia aurice e matar» (*OE*,11), i l'ocasió arribà quan «un jorn ell tingués un coltell molt agut, e veés estar son senyor tot seent en una

cadira» (OE,12) i assajà de matar-lo, però «jatsia lo dir reverend mestre li desviàs lo cop...e lluitant amb ell, fo enderrocat lo dit moro... e com la companya de casa sentissen la ramor... volgueren auciore lo dit moro, però lo reverend mestre no ho permès» (OE,12). Què es pot deduir d'aquests termes? Que Llull, després del **romiatge**, passà nou anys amb aquest mestre moro, un esclau en terra de mercat d'esclaus, que li ensenyà no solament la lengua —pensem que lengua i pensament es coimpliquen—, sinó també la cultura musulmana. Aquest aprenentatge es devia dur a terme a ca seva, perquè l'intent fallit del moro va ésser contrarrestat per la companya de la casa, damunt la qual Ramon hi tenia un clar domini quan no permeté que el matassin i el «féu metre dins lo càrrec» (OE,12). La gran perplexitat lul·liana de què havia de fer amb el captiu es va resoldre quan, de tornada de la Reial i passats ja tres dies del fet, «trobà que lo dit catiu se fonc penjat amb la corda amb què estava lligat» (OE,13).

Cal pensar que fins al suïcidi de l'esclau, Ramon degué viure a la seva casa pairal i amb la seva família, però distanciat ferm dels afers mundanals —recordem que havia baratat els seus vestits per un bocí de tela cosida pels costats i amb dos forats per passar-hi els braços i, un altre, pel cap— i per ventura allunyat de la vida marital i paternal, tot això per afanyar-se en el domini d'una lengua culta com era l'aràbiga. És, doncs, evident que la seva vida familiar no se sembla gaire a la dels conversos que hem descrit, encara que alguns trets, d'entrada, ho podrien fer pensar, com és la continència conjugal, el tipus de vestimenta o bé la reclusió.

Donà una passa més dins la seva conversió quan «après totes aquestes coses, muntà-se'n lo dir reverend mestre alt en una muntanya apellada Randa, la qual no era molt lluny de la sua casa» (OE,14). El recés a Randa marca la retallada dels lligams familiars per concentrar-se més en els seus afers. I per què Randa? Perquè no era molt lluny de casa seva. Què volia fer entendre el traductor mallorquí de la *Vida coetània* quan deia que no era molt lluny de ca seva? Si entenia per casa seva la casa pairal ciutadana, el traductor mallorquí, coneixedor de la topografia, no ho hauria dit així; ara bé, si ho entenia com que el puig no era molt lluny de les seves terres, llavors sí que es podia entendre millor que Ramon abandonàs la llar familiar de Ciutat i es reclogués a les possessions que encara li quedaven i que devien estar no lluny del puig. La motivació obeïa, doncs, a un objectiu clar: «per ço que aquí millor posqués nostro Senyor pregar e servir» (OE,14). Certament els verbs emprats no tradueixen —com fa notar el P. Batllori— els termes llatins originaris «causa contemplandi: per contemplar». Retirar-se i contemplar Déu —objectiu de l'obra *Llibre de contemplació en Déu* que sol ésser datada al començament de la seva activitat literària— era també una activitat pròpia dels reformistes i dels espirituals, que cercaren sempre a la muntanya la soledat i el silenci. Però Llull no cerca el mateix; la contemplació

té com a fi implorar l'ajuda de Déu pel seu projecte que no és ni més ni manco que «donar ordre e forma de fer los dits llibres contre els errors dels infeels» fet que tengué lloc «com hagués estat aquí quasi per vuit dies».

La contemplació no és just un exercici intel·lectual; és també la confiança que Déu pot obrir-li el cap per poder expressar amb una nova forma aquelles veritats difícils d'aprehendre, per això «com un dia estigués contemplant e tenint los ulls vers lo cel, en un instant li venc certa il·lustració divinal ... aquella gràcia tan meravellosa» (OE,14), Llull no cerca predicar com ho volien fer els reformistes sinó convèncer, aportar raons necessàries, dirigir-se a l'intel·lecte dels infeels, perquè fornir raons en les controvèrsies o disputes era l'única arma vàlida per a disputar i vèncer.

Rebuda la il·lustració divinal, «encontinent, davallant de la dita muntanya, anà-se'n prestament al monestir de la Reial» (OE,14), no se'n va anar a ca seva, sinó al monestir, on el "Doctor Il·luminat" «posqués ordonar los dits llibres» (OE,14) clarament i obertament. Aquesta abadia era el lloc indicat per poder emprar tot tipus de recursos per compondre les seves obres «e de fet ordonà un molt bell llibre, lo qual apellà l'Art major, e après l'Art General, sots la qual art après molt llibres copilà per la capacitat dels homes il·literats» (OE,14). Llull vol compondre uns llibres, un mètode, l'Art, per lluitar contra els errors, però també per disputar amb els no versats en lletres ni humanitats.

Complet l'objectiu de redactar el llibre abandonà l'abadia i retornà al puig —«com lo dit reverend mestre hagués la dita obra acabada, muntà altra vegada al puig de Randa e en aquell lloc on ell rebé aquella gran il·lustració, ell féu edificar un eremitori, en lo qual estec per espai de quatre mesos, dia e nit suplicant a nostre Senyor que aquella Art que havia ordenada fos a honor sua e a profit de la sancta fe catòlica, e que li plagués aquella prosperar» (OE,14). Llull ens indica dues fites importants: primerament, que retornà a la vida retirada d'un «eremitori» que féu construir. L'ermità i la vida ermitana són, en les seves obres, models suprems de vida perfecta, i la muntanya i el boscatge són els més adients per a la contemplació. En aquest ambient i amb aquestes idees s'hi passà quatre mesos. La segona fita és la presentació del descobriment del seu mètode, l'art, com a fruit del compliment d'una ordre divina, comunicada en l'acció contemplativa mitjançant la il·lustració. Si l'art podia, acceptades les premisses, fornir raons necessàries per convèncer, la utilització d'arguments basats en les autoritats —que per als creients tenien gran sentit provatori mentre que per als infidels no tenien ni sentit— feien preferir el seu mètode a l'altre. Però Ramon se n'adonà del punt flac: en què se sustentava l'art? I respongué —ple de convenciment—: en el mandat i la il·luminació divines, que li havien inspirat aquest novell mètode. El recurs a la inspiració i revelació divines va sovintejar als voltants del segle XIII. Precisament els corrents reformistes —eclesiàstics, laics i

marginals— empraven amb freqüència el pensament de l'abat calabrès i el joaquimisme, amb totes les seves influències dins els beguins, els fratricelli i els espirituals i profetitzaren una nova era evangèlica.

Recapitem breument el que acabam d'exposar. La conversió lul·liana va ésser la d'un convers —amb alguns signes externs de convers: peregrinació, abandó de la riquesa, canvi d'indumentària, vida retirada i contemplativa, continència conjugal—, però una conversió distinta ideològicament, perquè el que valorava no era la pobresa com a virtut per excel·lència, ni el dejuni, ni l'abs-tinència o la mortificació com a objectius prioritaris, sinó l'acompliment d'uns objectius intel·lectuals —escriure un llibre, l'Art— no solament amb una finalitat contemplativa, ans al contrari, per l'acció —tornar els infidels i incrèduls a la fe catòlica—, i que més envant completaria amb la fundació de Miramar. El que ansiava era preparar tot un exèrcit provist d'armes o recursos intel·lectuals per disputar i convertir els infidels, els separats i incrèduls allunyats del ramat. El somni de Ramon Barbaflorida no era altre que una sola guarda amb un sol pastor: una sola Església, la de Roma, pasturada pel Vicari de Crist.

Pedro Ramis i Serra
Maioricensis Schola Lullistica

RESUM

This article tries to bring out certain facts and attitudes from the first moments of Ramon Lull's conversion, following the itinerary marked by the *Vita coetanea* and relating them to the socio-religious surroundings of the time. As a convert his decisions apparently accorded with those of converts of his time, yet they propelled him towards personal and atypical reformist schemes. As a result, the external signs of the convert differ from the intellectual and idealogical aims.